

МАКС ВЕБЕР ПРО РЕЛІГІЙНО-ЕТИЧНІ ТИПИ ІДЕАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ

Актуальність дослідження. У період глобалізації зростає зацікавленість проблематикою впливу релігійних та етичних переконань як на індивідуальні інтереси, мотивацію, діяльність зокрема, так і на економічні та політичні процеси сучасного суспільства загалом. Ці питання ґрунтовно тематизуються у «Протестантській етиці» М. Вебера, який з'ясував етично-релігійну мотивацію носіїв духу капіталізму, і актуалізуються у міру загострення уваги навколо глобальних проблем капіталістичного розвитку. Сьогодні ідеї М. Вебера потребують не схематичного сприйняття, а усвідомлення всієї складності тогочасної соціальної ситуації й ретроспективної експлікації джерел рецепції духовних вимірів професійної діяльності, які він виявляє в ранньопротестантських традиціях. У своєму дослідженні соціолог зосереджує увагу на періоді зародження духу капіталізму, оскільки саме у цей період економічна поведінка окремих індивідів своєрідно перепліталася з їхніми релігійними переконаннями. М. Вебер намагався виявити закономірний характер процесу раціоналізації суспільних стосунків, включаючи раціоналізацію релігійних світоглядів.

Тематизація етико-релігійних адептів Вебера достатньо представлена в дослідженнях сучасних російських науковців В. Антропова, Л. Воронкової, В. Добринькова, С. Ісаєва та інших. Сутність класичного твору світової соціології «Протестантська етика і дух капіталізму» осмислює О. Погорілий.

Мета дослідження – обґрунтування поглядів Макса Вебера етико-релігійних адептів капіталістичного духу.

Висвітлюючи проблематику присутності протестантської ортодоксії в етико-філософських максимах представників ліберальної теології, з якої започатковується філософська теологія протестантизму й відбувається вагомий поворот у теологічному мисленні, потрібно передусім урахувувати співіснування розмаїття дефініцій релігії від тлумачення її як найпростіших виявів релігійності до розуміння її як широкого поєднання духовного та соціально-практичного аспектів [1, с. 100]. Релігія може поставати історичним, соціальним, емпіричним явищем, яке або віддаляється або асимілюється в інші контексти суспільного буття. Відтак ліберальні теологи в трактуванні релігії пріоритетними вважають психологічні й культурні фактори.

Незважаючи на те, що головними мотивами людської діяльності на ранніх етапах історії були міфологічні, релігійні міркування, світогляд людини все ж таки був орієнтований на поцейбічний світ. «Як відомо з історії філософії, – пише М. Вебер, – містично спрямована релігійність сама по собі не лише досить добре поєднується в емпіричній сфері з цілком реалістичним розумінням дійсності, а й часто, внаслідок відмови її від діалектичних доктрин, стає прямою опорою такого розуміння. Таким же самим чином містика може опосередковано сприяти утвердженню раціональної життєвої поведінки» [1, с. 128]. Врешті-решт всі дії стародавньої людини були спрямовані на «земний» добробут та задоволення реальних потреб. Особливо слід підкреслити пріоритет на цьому етапі колективних інтересів над індивідуальним.

Введене Вебером у філософський лексикон поняття «ідеального типу» служить методологічним засобом і евристичним прийомом соціального пізнання і інтерпретації людської поведінки. «Ідеальний тип» лише орієнтує дослідника в дійсності, нічого не нав'язуючи їй. Як вважає М. Вебер, в економічній теорії, так само як і в історичній і соціологічній науках, існують деякі синтези, які ми називаємо ідеями історичних явищ. По суті, будь-яка гуманітарна теорія дає певну ідеальну картину, наприклад, економічна – ідеальну картину процесів, що відбуваються на ринку при строго раціональній поведінці учасників і вільній конкуренції. У цій ідеально-типовій картині відсутні внутрішні суперечності, вона побудована так, що виключається сама можливість появи логічних неузгодженостей. Саме тому Макс Вебер стверджує, що ідеальні типи – це утопія, отримана за допомогою гіперболізування певних явищ [4]. Таким чином, ідеальний тип – це уявна теоретична конструкція, що створюється вченим, який досліджує соціальну реальність, відносно того або іншого аспекту цієї реальності за допомогою вирізнення окремих моментів, сторін, значущих для цього аспекту досліджуваної реальності [6, с. 9]. Вчений в результаті всіх цих процедур конструює єдиний уявний образ, що відповідає вимогам

внутрішньої логічності і несуперечності. Введення поняття цілераціональної дії здатне вирішити суперечність, що породжується двозначністю логічної природи ідеального типу. Ідеальний тип, як стверджує Макс Вебер, існує тільки в ідеалізованій ситуації цілераціональної дії, яку неможливо зафіксувати досвідними засобами. При цьому, чим яснішим і прозорішим є зв'язок між метою і засобами, тим ближче реальна дія до цілераціональної. Саме для цього з самого початку важливо виявити відхилення реальних дій від ідеальних і пояснити їх причини. Тільки тоді можливо реконструювати дійсний сенс дії. Філософ пише, що «для типологічного наукового дослідження всі ірраціональні, емоційно обумовлені смислові зв'язки, що визначають ставлення індивіда до того, що його оточує і впливає на його поведінку, найбільш осяжними, якщо вивчити їх і зобразити як відхилення від чисто цілераціонально сконструйованої дії» [5].

Так як Вебер широко застосовує поняття ідеального типу, причому «ринкові відносини» також виявляються одним з таких ідеальних типів, які сприяють розумінню сутності сучасного суспільства. Ідеальний тип перетворився у Вебера на інструмент історичних та конкретних соціальних досліджень.

Економічна дія, згідно Максиму Веберу, належить до загального класу раціональної поведінки і є такою, якщо вона орієнтована на отримання вигоди. Основними складовими методології Макса Вебера є: 1) концепція ідеального типу 2) метод причинового пояснення 3) принцип розуміння мотивів поведінки, якій співпереживає дослідник, 4) принцип віднесення до цінності.

Макс Вебер схильний трактувати цінність як установку тієї або іншої історичної епохи, як властивий епосі напрям інтересу. Ідеальний тип і є інтересом епохи, вираженим у вигляді теоретичної конструкції. Таким чином, ідеальний тип не витягується з емпіричної реальності, а конструюється як теоретична схема. У цьому сенсі Вебер називає «ідеальний тип» утопією. Таким чином, веберовий ідеальний тип близький до ідеальної моделі, якою послуговується природознавство. «Утворення абстрактних ідеальних типів, – пише Вебер, – розглядається не як мета, а як засіб» [4, с. 15]. Такі поняття, як «економічний обмін», «економічна людина», «ремесло», «капіталізм», є ідеально-типовими конструкціями, що вживаються як засоби для зображення індивідуальних історичних утворень. М. Вебер зазначає, що закладені в основах віросповідної системи кальвінізму інтенції методичності життєвого устрою, професійно спрямованої етики, своєрідного співвідношення релігійно-духовного й світсько-матеріального принципів відмінні або відсутні в католицькому та лютеранському віровченні [1, с. 125].

Макс Вебер не приховує генетичний зв'язок раціонально доцільної дії з тим типом поведінки, на який орієнтувалась буржуазна політична економія із притаманною їй тенденцією розглядати цей тип у якості «природного» і такого, що єдиний відповідає сутності людини. У праці «Протестантська етика і дух капіталізму» він аналізує роль Реформації у процесі становлення буржуазного суспільства та його специфічної професійної етики. Основна теза полягає в тому, що у надрах протестантизму внаслідок релігійної раціоналізації відбулися зсуви у економічній поведінці людини, які сприяли появі «духу сучасного капіталізму» [4, с. 30]. Саме по собі прагнення до збагачення як мотив господарської поведінки ще не означає переходу від традиційного до раціонально-доцільного типу соціальної дії. Більш того, таке прагнення збагачення найчастіше поєднується саме з вірністю традиції. Таким був зміст етичних вчень і практичних поглядів пересічної людини попередніх епох. Вебер підкреслює, що «тут раціональне використання капіталу шляхом спрямування його у виробництво та раціональна капіталістична організація праці ще не стали головними орієнтирами господарської діяльності. Якраз таке ставлення до придбання і було однією із найсильніших внутрішніх перепон, котрі стали на шляху пристосування людини до передумов упорядкованого буржуазно-капіталістичного господарства» [1, с. 54].

Отже, аналізуючи роль і значення релігійної і етичної складової усупільних відносинах за Вебером, поняття «ідеального типу» служить методологічним засобом і евристичним прийомом соціального пізнання і інтерпретації людської поведінки. Ідеальні типи – це уявна теоретична конструкція, що створюється вченим, який досліджує соціальну реальність, відносно того або іншого аспекту цієї реальності за допомогою вирізнення окремих моментів, сторін, значущих для цього аспекту досліджуваної реальності. Вчений в результаті всіх цих процедур конструє єдиний уявний образ, що відповідає вимогам внутрішньої логічності і несуперечності.

Література

1. Вебер, М. Протестантська етика і дух капіталізму [Текст] / М. Вебер. – К.: Основи, 1994. – 261 с.
2. Августин Блаженний. Исповедь / Пер. с лат. и коммент. М. Е. Сергеенко; предисл. и послесл. Н. И. Григорьевой. – М.: Гэндальф, 1992. – 544с.
3. Бодрийяр Жан. Система вещей. – М.: Рудомино, 1995. – С. 132.
4. Вебер М. «Объективность» социально-научного и социально-политического познания / Вебер М. Избранные произведения. – М.: Прогресс, 1990. – С. 392.
5. Протестантська ортодоксія в етико-філософських концепціях ліберальної теології /Л.О. Стасюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://evnuir.univer.lutsk.ua/bitstream/123456789/6388/1/37.pdf.pdf>
6. Олексенко Р. І. Вплив філософії Макса Вебера на світову економічну думку / Р. І. Олексенко // Філософія і політологія в контексті сучасної культури. – 2012. – Вип. 4(3). – С. 24-28. – С. 10. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/filipol_2012_4%283%29__7.
7. Гурик М. Макс Вебер проблема багатства і бідності [Електронний ресурс] / Мирослава Гурик, Володимир Баран // Мандрівець. – 2008. – № 4. – С. 41-44.
8. Шумка М. Л. Історико-філософський аспект проблеми власності та управління / Михайлина Леонівна Шумка // Наук. зап. Терноп. держ. педагогіч. ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія: Філософія. Випуск 7 – Тернопіль, 2001. – С.112-116.